

DƏDƏ QORQUD AZƏRBAYCAN SƏHNƏSİNDƏ

Adil Məmməd oğlu Babayev
BDU, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

XÜLASƏ

Məqalədə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında bütün Oğuz elinin ağsaqqalı, bilicisi, öndən söz deyəni, boy boylayanı Dədə Qorqudun Azərbaycan səhnəsindəki yerindən söhbət açılır. Bu əsəri tamaşaya qoymaq, bədii-sənədli film kimi çəkib göstərmək onu xalqa tanıtmaya işində böyük xidmət kimi qiymətləndirilməlidir.

Məqalədə Dədə Qorqudun səhnəyə qoyulma tarixindən və müəllifin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyesindəki Dədə Qorqud obrazından bəhs olunur.

Açar sözlər: “Kitabi-Dədə Qorqud”, Oğuz eli, Oğuz lideri, “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı”, dastan.

Dədə Qorqud bütün Oğuz elinin ağsaqqalı, bilicisi, öndən söz deyəni, boy boylayanı idi. Bu əsəri tamaşaya qoymaq, bədii-sənədli film kimi çəkib göstərmək, onu xalqa tanıtmaya böyük xidmət kimi dəyərləndirilməlidir. Bu işə ilk olaraq prof. Ə.Dəmirçizadə 1943-cü ildə təşəbbüs göstərmişdi.

“Dədə Qorqud” musiqili-xoreoqrafik tamaşa kimi 1943-cü ildə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında tamaşaya qoyulmuşdu. Tamaşanın rejissoru respublikanın Xalq artisti S.Dadaşov, rəqslərin tərtibatçısı isə İ.İ.Arbatova idi. Musiqisinin müəllifi C.Cahangirov, ssenarisinin müəllifi isə Ə.Dəmirçizadə olmuşdur. Dədə Qorqud rolunu Zülfi Adıgözəlov və solist Xan Şuşinski oynayırdı. Burada xor, kollektiv rəqslər də var idi. Tamaşaya baxan Üzeyir Hacıbəyov onu bəyənmiş və bu mövzuda opera yazdığı məsləhət görmüşdü [2, s.88-104].

Əsəri xalq sevmiş, tamaşalar uğurla getmişdi. Lakin əsər 1950-ci ilin sentyabr ayında Azərbaycan Partiya təşkilatının mötəbər məclisində güclü tənqiddə və təhdidə məruz qalmış səhnədən – tamaşadan çıxarılmışdır. Nədənsə bu əsəri tənqid edən, Dədə Qorqudu Köçəri quldur adlandıran şəxsin adı heç

yubiley kitablarında və bu mövzuda yazılan əsərlərdə çəkilmir. Biz “Dədə Qorqud repressiya tufanında” adlı əsərdə bu haqda geniş bəhs etdiyimizdən burada təfəsilatı ilə bəhs etmək istəmirik.

Bundan əlavə, Xalq yazıçısı Anarın ssenarisi əsasında 1975-ci ildə Azərbaycanfilm 2 seriyalı rəngli bədii film çəkmişdir. 1988-ci ildə Türkiyədə “Dədə Qorqud” adlı çoxseriyalı multiplikasiya filmi çəkmişdir. Müəllifi olduğumuz “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyesdə də Dədə Qorqud obrazı verilmişdir. Doğrudur, Qorqud ata bir pərdədə iştirak edir, amma onun gəlişi, dediyi sözlər, ümumilli lider Heydər Əliyevə “Oğuz lideri” adı verməsi, Qorqud qəhrəmanlarını yada salması, öz bioqrafiyasındakı – repressiya tufanını xatırlatması milli səhnəmizdə Qorqud ataya məhəbbəti artırdığını bu məqalədə ayrıca qeyd etməyi zəruri edir. Əsərdə belə bir səhnə vardır. Ümumilli lider 1993-cü ildə xalqın tələbi və xahişi ilə yenidən Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdır, düşmənləri qovur, xalqı məhv olmaqdan, vətəni parçalanmaqdan xilas edir. Dədə Qorqud onu təbrik etməyə, soy soylamağa gəlir:

*Bu torpaqda at oynatmış Bayandır xan, Qazan xan,
İndi də sən sərəkərdəsən əlində qılınc, qalxan.
Dava günü öndən tərən alp igidim sən oldun,
Şimşək kimi guruldadın, dalğa kimi duruldun.
Qaracuşdan Əlincəyə, Dərəşandan Əgrəyə,
Qarış-qarış mən dolandım səni taparam deyə.
Orda qoruyurdun ata yurdunu,
Sən əvəz edirdin böyük ordunu.
Amma sağ ol, sən gəlməsən Çənliyə,
Çənlibel dönərdi bir düzənliyə.
Naxçıvanın Dan-Dansux övladları,
Bu ölkəyə buraxmadı yadları.
Naxçıvan tikilir, qurulur yenə,
Güvənib oğlunun dahiliyinə
Döyüşlərdən qalib tək dönün geri,
Adını qoyuram “Oğuz lideri”.
Bəkdüzə dedim, get, gör peyğəmbəri,*

*Sən də ziyarət et, bir öp Həcəri.
 Hər yerdə, hər obada xanım qızlar, bəy ərənlər,
 Şəninə dualar edər, səninlə öyünərlər.
 Dolaşdığım obalardan sənə məktub yazmışlar,
 Bəy igidsən, ərdəmlisən, səndə ümid tapmışlar.
 Dədə Qorqud boy boyladı, tanrı səni qorusun,
 Bu məktubu qoy bir nəfər alp igidin oxusun.*

(Koroğlu – H.Əliyev məktubu alıb baxır. Fonoqramada aydın səsle oxunur):

*Ey böyük xalqımın ulu öndəri,
 Sənə üz tutubdur vətən ərləri.
 Arzunla bağlıdır diləklərimiz,
 Şöhrətli adınla fəxr edirik biz.
 Xalqımızın qəddi bükülən zaman,
 Vətənimdə qanlar tökülən zaman,
 Vətən səmasında günəş kimi sən,
 Parladsın, nurunla nurlandı vətən!
 Yurdumuzu tikə-tikə bölənlər,
 Vəzifə kürsüsündən ötrü ölənlər,
 Duruş gətirməyib qaçdı ölkədən.
 Bu vaxt car çəkərək söylədin ki, sən:
 “Önümdə haqq yolu Qurani-Kərim,
 Arxamca xalq gəlir, öndə gedirəm.
 Eşitsin dostlarım və düşmənlərim,
 Ömrümü xalqıma qurban edirəm!”
 Məşələ çevirib ürəyini sən,
 Dedin yad əllərə düşməsin Vətən.
 Sənin gəlişinlə, ey böyük insan,
 Dayandı vətəndə tökülən al qan.
 Qara bağlamadı gəlinlər daha,
 Oğullar qayıtdı, şükür Allaha.
 Xalqını çıxardın “İpək yolu”na,
 Allah qüvvət versin sənin qoluna!..*

*Bakı Ceyhan ilə birləşən zaman
 Sənə ulu öndər deyəcək Turan!
 Sən gəncliyi sevdin, gənclik də səni.
 Gündüzə qatarıq sən hər gecəni,
 Sabit bir həyata çıxardın bizi,
 Odur ki, sevirik hər kəlmənizi!
 Vətəni, milləti, dili sevməyi,
 Bizə sən öyrətdin, ey böyük ustad!
 Heç zaman itməmiş ustad əməyi,
 Hər zaman verəcək bizə qol-qanad.
 Bu gün ata kimi fəxr eylə ki, sən
 Xalqına qeyrətli İlham vermişən.
 Vətən üçün yetirdin sən İlhamı,
 O hamını sevir, onu da hamı!
 Vətən gəmisinin sükanını sən,
 İstədiyini anda İlhamla versən,
 Yararaq dalğalı, coşğun dənizi,
 Qələbə qütbünə çatdırar bizi.
 Böyük sərdar önündə and içirik,
 Azadlıq yolunda candan keçərik!
 Qarabağ uğrunda vuruşa getsən,
 Ardınca gələcək bu böyük vətən.
 Arzumuz budur ki, yaxın vaxtda sən
 Uca səslə dünyaya car çəkərsən:
 “Eşitsin dünyada nə qədər ki, var
 Azərtürk soyundan olan qardaşlar!
 Bilin, azad oldu sizin vətəniniz,
 Vətənlə bir vursun ürəkləriniz!
 Vətən sizinkidir, siz də vətənin.
 İstədiyiniz anda vətənə gəlin,
 Tanrı xoşbəxtliyi çağırır bizi,
 Haydı, birləşdirək iradəmizi!”*

(Məktub oxunub qurtarır. Koroğlu, H.Əliyev üzünü Dədə Qorquda tutub):

*Peyğəmbərin yaşadı, çox sağ ol, ulu dədəm,
Gərək sənin yaşını dünya üzrə qeyd edəm.*

Dədə Qorqud:

*Yadımdan çıxmışdı, ağıllı balam,
Gərək bu şeyləri yadına salam.
Əgər mənim ad günümü keçirsən,
Bunları ucadan, açıq deyərsən:
Bir zaman cəlladlar quldur dedilər,
Köçəri dedilər qorxularından.
Qısqandılar, mənə hədyan dedilər,
Niyə Qorqud böyük olsun İqordan!?
Mən Ulusun ağsaqqalı olmuşam,
Bayandurla Qazan da vuran əli.
Bütün igidlərə mən ad qoymuşam,
Hamısı da bir ədalət heykəli.
Biz göz dikməmişik özgə malına,
Həmişə gözümüz tox olmuş bizim.
Kafirlik demişik biz amalına,
Namusa, torpağa qəsd edən kəsin.
Vətən qeyrətini çəkmiş igidlər,
Halal əyalının namusu qədər.
Köçəri dedilər, yasaqladılar,
Özləri yadelli olan insanlar.
Düzdür, tüm oğuzun dədəsiyəm mən,
Hamını sevirəm canı-könüldən.
Ancaq bu torpaqda mən doğulmuşam,
Buna ki, şahiddir Dərbənd, Dərəşam.
Ermənilər mənə də əl atdılar.
Bizimdir deyərək at oynatdılar.
Amma qorxma, mən səninem, sən mənim,
Türk oğluyam, Azərbaycan vətənim.
Əbədi yaşayaq, tarix də gedir,
Mən Qorqud adıyla, sən də ki, lider!*

(Dədə Qorqud gedir).

Koroğlu:

*Babək qılıncını verəndə mənə,
Dedi ki, qınına qoymayasan sən.
Qan uddurmalısan yağı düşməyə.
Sonuncu yağıdan qurtarsın Vətən!
Babam Şah Xətai vəsiyyət etmiş,
“Torpağı qızıldan üstün bilin” siz!
Dilin varlığıyla kamala yetmiş,
“Milləti candan da artıq” biliniz!
Əlimdə Babəkin iti qılıncı,
Belimdə Əlinin “Zülfüqar” ıdır.
Qəlbimdə Vətənin eşqi, sevinci
Dilimdə Xətai kəlamlarıdır.
Önümdə haqq yolu, Qurani-Kərim,
Arxamca xalq gəlir; öndə gedirəm.
Eşitsin dostlarım və düşmənlərim,
Ömrümü xalqıma qurban edirəm!
Qalxın, dəlilərim, köhlən atlara,
Düşmənin yurduna od vuraq indi.
Bir qarış verməyək azğın qurdlara,
Vətən torpağında toy quraq indi!
Ey sevimli xalqım, şadlıq et sən də,
Kədərli günlərin arxada qaldı.
Gül-çiçək bitirin ana Vətəndə!
Bu gün odlar yurdu qələbə çaldı. [1, s.40-43]*

ƏDƏBİYYAT

1. Babayev A. Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı. Pyeslər. Bakı, MSV nəşri, 2014.
2. Bayat Fuzuli. “Dədə Qorqud”. Dədə Qorqud kitabı (Ensiklopedik lüğət). Bakı, Öndər, 2004.

Деде Горгуд на Азербайджанской сцене

Адиль Мамед оглу Бабаев

БГУ, доктор филологических наук, профессор

РЕЗЮМЕ

В статье излагаются вопросы значимости и сценической роли Деде Горгуда – предводителя, знатока всего огузского народа, сказителя и предсказателя событий. Обосновывается мысль о значимости театральных постановок и экранизации тюркского эпоса “Китаби-Деде Горгуд”.

Рассмотрены вопросы истории сценических постановок данного эпоса, а также образ Деде Горгуда в стихотворной пьесе “Возвращение Короглу в Чанлибель”.

Ключевые слова: Деде Горгуд, огузский народ, “Возвращение Короглу в Чанлибель”.

DEDE GORGUD ON THE AZERBAIJANI STAGE*Adil Babaev**BSU, Doctor of Philology, Professor***ARTICLE**

The article describes the issues of significance and the stage role of Dede Gorgud - the leader, connoisseur of the entire Oghuz people, storyteller and predictor of events. Thought of the significance of theatrical productions and the film adaptation of the Turkic epic Kitabi-Dede Gorgud is substantiated.

The issues of the history of stage productions of this epic, as well as the image of Dede Gorgud in the poetic play “Return of Koroghlu to Chanlibel” are considered.

Key words: Dede Gorgud, oghuz people, “Return of Koroghlu to Chanlibel”.